

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในบทที่ 4 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการรวบรวมจากแหล่งข้อมูลมือสอง การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสัมภาษณ์โดยการระดมสมอง การสัมมนา และการสัมมนาเพื่อนำเสนอผลและรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้องเกี่ยวกับภูมิปัญญาระบบการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล ในบทนี้ได้แบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1) สภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล
- 2) ภูมิปัญญาระบบการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล
- 3) ฐานข้อมูลภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล
- 4) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล
- 5) ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

โดยมีรายละเอียดของผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละเรื่อง ดังนี้

1. สภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

สภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล จากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากเว็บไซต์ต่างๆ พบว่าสภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มน้ำมูลมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ลักษณะภูมิศาสตร์ ข้อมูลจาก <http://rid.go.th/lproject/const/water25/25river/05mull.ppt> เข้าถึงเมื่อ 1 สิงหาคม 2553 ได้รายงานลักษณะภูมิประเทศของกลุ่มน้ำมูล ดังนี้ ตอนใต้ของกลุ่มน้ำมีเทือกเขาเป็นแนวยาวตลอดแนว พื้นที่จะลาดต่ำลงมาจากทิศเหนือ ส่วนทางตะวันออกบริเวณจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษเป็นที่ราบ สภาพทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มสลับเนินเขา แต่ในจังหวัดอุบลราชธานีจะเป็นที่ราบลุ่มสลับลูกคลื่นลอนลาดถึงลอนชัน แม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำมูลมีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาทางตอนใต้ของจังหวัดนครราชสีมา ก่อนจะไหลลงแม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี พื้นที่กลุ่มน้ำมูลมีพื้นที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 69,700 ตารางกิโลเมตร แบ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำย่อย 31 ลุ่มน้ำย่อย จากการรวบรวมข้อมูลโดย <http://haii.or.th/> เข้าถึงเมื่อ 1 สิงหาคม 2556 ได้รายงานภูมิอากาศที่สถานีต่างๆ ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำมูล ซึ่งบันทึกไว้โดยกรมอุตุนิยมวิทยา ช่วงปี พ.ศ.2523-2552 สรุป อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 27.0 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดในเดือนเมษายนวัดได้ 36.2 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดในเดือนธันวาคมวัดได้ 17.3 องศาเซลเซียส ช่วงพิสัยของค่าเฉลี่ยรายเดือน 23.4-29.6 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์โดยเฉลี่ยตลอดปีจะอยู่ระหว่าง 73.5 เปอร์เซ็นต์ ค่าความชื้นสัมพัทธ์สูงสุด วัดได้ 94.7 เปอร์เซ็นต์ และค่าความชื้นสัมพัทธ์ต่ำสุดวัดได้ 40.2 เปอร์เซ็นต์ ช่วง

พิสัยของค่าเฉลี่ยรายเดือน 63.5-83.4 เปอร์เซ็นต์ความเร็วลมโดยเฉลี่ยมีค่าประมาณ 2.0 น็อต ช่วงพิสัยของค่าเฉลี่ยรายเดือน 1.4-2.8 น็อต ปริมาณฝนเฉลี่ยรายปี 1,361.1 มิลลิเมตร ช่วงพิสัยของค่าเฉลี่ยรายเดือน 2.6-263.4 มิลลิเมตร

1.2 **ทรัพยากรดิน** พื้นที่ลุ่มน้ำมูลสามารถจำแนกชนิดดินตามความเหมาะสมของการปลูกพืชออกได้ดังนี้

ตารางที่ 4.1 ตารางแสดงชนิดดินตามความเหมาะสมของการปลูกพืช

ลักษณะดิน	จำนวนพื้นที่ (ตารางกิโลเมตร)
ดินที่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าว และพืชชนิดอื่นๆ	23,791.57
ดินที่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืชไร่ พืชผักและไม้ผล-ไม้ยืนต้น (ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าว)	32,458.16
ดินที่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชโดยทั่วไป (ต้องได้รับการปรับปรุง ก่อน จึงจะปลูกพืชบางชนิดได้)	6,196.51
ดินที่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชชนิดใดๆเลย	6,137.44
พื้นที่ชุ่มน้ำ (wetland) เหมือนแรม และอื่นๆ	1,116.32
รวม	69,700

ที่มา : <http://tiwrm.hai.or.th/DATA/REPORT/php/ChartMul/mul.php> เข้าถึงเมื่อ 1 สิงหาคม 2553

1.3 **การใช้ประโยชน์ที่ดิน** จากการศึกษาข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินของกรมพัฒนาที่ดิน ปี พ.ศ.2545 และปี พ.ศ. 2552 ของลุ่มน้ำมูล พบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ของลุ่มน้ำมูลเป็นพื้นที่เกษตรกรรมนาข้าว 24,617,807 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 55.43 ของพื้นที่ทั้งลุ่มน้ำ ลดลงจากปี พ.ศ.2545 เล็กน้อย สำหรับการใช้น้ำประปาที่ดินประเภทอื่นๆ ไม่ค่อยเห็นการเปลี่ยนแปลงมากนัก ยกเว้นพื้นที่อื่นๆ (พื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง) จะเห็นได้ว่า มีสัดส่วนเพิ่มจากปี พ.ศ. 2545 ค่อนข้างมาก เป็นผลสืบเนื่องจากพื้นที่เกษตรกรรมเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่เมืองมากขึ้น แต่สัดส่วนพื้นที่เกษตรโดยรวมยังถือว่ามีค่อนข้างมาก ดังตารางที่ 4.2 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินในลุ่มน้ำมูล ปี พ.ศ. 2545 และปี พ.ศ. 2552

ตารางที่ 4.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในลุ่มน้ำมูล

ประเภทการใช้ที่ดิน ลุ่มน้ำมูล	ปี พ.ศ. 2545		ปี พ.ศ. 2552		การเปลี่ยนแปลง
	พื้นที่ (ไร่)	สัดส่วน	พื้นที่ (ไร่)	สัดส่วน (%)	
นาข้าว	26,432,410	59.52	24,617,807	55.43	ลดลง
พืชผัก	4,344	0.01	61,772	0.14	เพิ่มขึ้น
พืชไร่	6,719,602	15.13	5,355,118	12.06	ลดลง
ไม้ผล-ไม้ยืนต้น	650,773	1.47	2,065,985	4.65	เพิ่มขึ้น
เกษตรกรรมอื่นๆ *	49,411	0.11	252,484	0.57	เพิ่มขึ้น
ป่าไม้	7,047,366	15.87	6,344,899	14.29	ลดลง
พื้นที่อื่นๆ **	3,508,573	7.90	5,714,412	12.87	-
รวมพื้นที่	44,412,479	100.00	44,412,479	100.00	

หมายเหตุ : * เกษตรกรรมอื่นๆ ได้แก่ พืชพันธุ์เลี้ยงสัตว์และโรงเรือนเลี้ยงสัตว์, พืชน้ำ (Aquatic plant), สถานที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (Aqua cultural land) และเกษตรกรรมผสมผสาน/ไร่นาสวนผสม (Integrated farm/Diversified farm)

** พื้นที่อื่นๆ ได้แก่ พื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง (Urban and Built-up land), พื้นน้ำ (Water Body) และพื้นที่เบ็ดเตล็ด (Miscellaneous land)

ที่มา : <http://haii.or.th/> เข้าถึงเมื่อ 1 สิงหาคม 2556

1.4 การทำการเกษตร ลุ่มน้ำมูลมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 49,484.73 ตารางกิโลเมตร และมีพื้นที่การเกษตรที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก 35,644.74 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 72.03 พื้นที่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าว 28,971.66 ตารางกิโลเมตร (81.82%) พื้นที่เหมาะสมสำหรับปลูกพืช 0.76 ตารางกิโลเมตร (-) พื้นที่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชไร่ 6,614.55 ตารางกิโลเมตร (18.56%) พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับปลูกไม้ผล-ไม้ยืนต้น 57.77 ตารางกิโลเมตร (0.16%) พื้นที่ที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ราบตอนกลาง โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งของแม่น้ำมูลและสาขา ซึ่งรวมแล้วประมาณ 51.14% ของพื้นที่ทั้งลุ่มน้ำในการทำการเกษตรพบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ที่ปลูกข้าวและพืชผักได้ปลูกบนพื้นที่ที่มีศักยภาพดีอยู่แล้ว สำหรับพืชไร่และไม้ผล-ไม้ยืนต้น ส่วนใหญ่จะเป็นปลูกบนพื้นที่ดินที่ไม่มีความเหมาะสม

1.5 การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักด้านการเกษตร พื้นที่ที่มีศักยภาพพัฒนาระบบชลประทานส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำตอนบน โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งลำน้ำของแม่น้ำมูลและสาขา โดยมีพื้นที่ประมาณ 18,955.12 ตารางกิโลเมตร และคิดเป็นร้อยละ 53.18 ของพื้นที่ศักยภาพการเพาะปลูกทั้งหมด หรือร้อยละ 38.30 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด

ตารางที่ 4.3 ตารางเปรียบเทียบพื้นที่การเกษตรกับพื้นที่ที่มีศักยภาพสำหรับการพัฒนาเกษตรชลประทาน

รายการ	จำนวนพื้นที่เพาะปลูกพืชแต่ละชนิด (ตารางกิโลเมตร)					รวมทั้งหมด
	ข้าว	พืชไร่	พืชผัก	ไม้ผลไม้ยืนต้น	อื่นๆ	
พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด	37,304.02	11,913.46	0.95	174.04	92.26	49,484.73

พื้นที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูก	28,971.66	6,614.55	0.76	57.77	-	35,644.74
พื้นที่มีศักยภาพการพัฒนาาระบบชลประทาน	18,091.07	842.85	0.67	20.53	-	18,955.12

ที่มา : <http://tiwrm.haii.or.th/DATA/REPORT/php/ChartMul/mul.php> คำนวณวันที่ 1 สิงหาคม 2553

1.6 ปัญหาของกลุ่มน้ำ ข้อมูลจากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร <http://www.haii.or.th/wiki/index.php> เข้าถึงเมื่อ 3 กันยายน 2554 ได้รายงานสภาพปัญหากลุ่มน้ำที่เกี่ยวข้องกับระบบการเกษตร ดังนี้

1.6.1 ปัญหาด้านอุทกภัย สภาพการเกิดอุทกภัยในกลุ่มน้ำนี้ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1) อุทกภัยที่เกิดในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำตอนบนและลำน้ำสาขาต่าง ๆ จะเกิดจากการที่มีฝนตกหนักและน้ำป่าไหลหลากจากต้นน้ำลงมาจนลำน้ำสายหลักไม่สามารถระบายน้ำได้ทัน ประกอบกับมีสิ่งกีดขวางเส้นทางคมนาคมขวางทางน้ำ และมีอาคารระบายน้ำไม่เพียงพอ พื้นที่เกิดน้ำท่วมเป็นประจำ ได้แก่ อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น อำเภอหนองบุญนาท จังหวัดนครราชสีมา

2) อุทกภัยที่เกิดในพื้นที่ราบลุ่ม จะเกิดบริเวณที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มและแม่น้ำสายหลักต้นเขิน มีความสามารถระบายน้ำไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถระบายน้ำลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ พื้นที่ที่เกิดน้ำท่วมเป็นประจำ ได้แก่ อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร อำเภอม่วงสามสิบ อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอกันทรารมย์ อำเภอชุมหาญ อำเภอวังหิน จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอชุมพวง อำเภอโนนทอง อำเภอสูงเนิน อำเภอโชคชัย และอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

1.6.2 ปัญหาการขาดแคลนน้ำและภัยแล้งส่วนใหญ่ มีสาเหตุมาจากฝนไม่ตกตามฤดูกาลและเกิดสภาวะฝนทิ้งช่วงที่ติดต่อกันยาวนานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบกับระบบนิเวศของกลุ่มน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป ผลจากการขยายตัวของชุมชน กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ รวมทั้งการขยายพื้นที่การเกษตรทั้งในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน ทำให้มีความต้องการน้ำจืดเพิ่มมากขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ขณะที่ศักยภาพของพื้นที่ในการพัฒนาแหล่งเก็บกักน้ำต้นทุนมีจำกัด อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ อ่างเก็บน้ำขนาดกลาง และขนาดเล็ก ฝายตามลำน้ำ หนองบึง ธรรมชาติ และสระเก็บน้ำที่มีอยู่ยังไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้เพียงพอต่อความต้องการเพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภคและภาคอุตสาหกรรม แหล่งเก็บกักน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีอยู่เกิดการตื้นเขินไม่สามารถเก็บกักน้ำได้เต็มประสิทธิภาพ ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของราษฎรในพื้นที่ลุ่มน้ำ สภาพปัญหาด้านการขาดแคลนน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำมูล สรุปได้ดังนี้

1) ศักยภาพของพื้นที่ในการพัฒนาแหล่งเก็บกักน้ำต้นทุนมีจำกัด ไม่มีศักยภาพในการพัฒนาอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มาก (มากกว่า 500 ล้าน ลบ.ม.) ที่จะมียผลในระดับลุ่มน้ำสาขา อีกทั้งการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นพื้นที่การเกษตร คิดเป็นร้อยละ 76.3 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ จึงมีข้อจำกัดในการพัฒนาพื้นที่ชลประทานให้เต็มศักยภาพ เพราะไม่สามารถจัดการแหล่งน้ำต้นทุนขนาดใหญ่ได้ การใช้น้ำในพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ จะเป็นลักษณะการใช้น้ำท่า หรือเก็บกักน้ำไว้ในพื้นที่ โดยก่อสร้างฝาย สถานีสูบน้ำ หรือการปรับปรุงแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งสามารถเสริมปริมาณน้ำในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ส่วนในฤดูแล้งจึงไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้

2) ไม่มีศักยภาพในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลส่วนที่ 1 ซึ่งได้พัฒนาเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาในบริเวณพื้นที่รับน้ำเหนืออ่างเก็บน้ำ เช่น อ่างเก็บน้ำลำตะคอง จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การเก็บกักน้ำไว้ใช้ไม่เป็นที่ไปตามเป้าหมายที่วางไว้

3) ปัญหาด้านการบริหารจัดการระบบประปาหมู่บ้าน หรือบ่อน้ำบาดาลสาธารณะ และอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กที่รวมถึงระบบสูบน้ำเพื่อชลประทานที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อสร้าง แล้วถ่ายโอนให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดูแล ซึ่งมีปัญหาขาดบุคลากรที่มีความรู้ และขาดงบประมาณในการดูแลบำรุงรักษา ทำให้ระบบทำงานได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ

4) ความต้องการใช้น้ำมีมากขึ้นอันเป็นผลมาจากการขยายตัวของชุมชน เช่น ในจังหวัดนครราชสีมา ที่มียุทธศาสตร์ในการพัฒนาทั้งทางภาคธุรกิจและอุตสาหกรรม และจังหวัดส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลที่มียุทธศาสตร์ด้านการเกษตร ทั้งการเพิ่มศักยภาพการผลิตและการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ทำให้ปริมาณน้ำที่เก็บกักได้และความต้องการในการใช้น้ำไม่สมดุลกัน

5) พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่ยังคงเป็นสภาพป่าจริงมีปริมาณน้อยและอยู่ในระดับความวิกฤตที่รุนแรงมาก ทำให้พื้นที่ต้นน้ำในลุ่มน้ำมูลซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดน้ำไม่มีป่าดูดซับน้ำหรือชะลอน้ำฝนให้ซึมลงไปเก็บกักในดินได้มากเหมือนเช่นเดิม โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำมูลส่วนที่ 2 ที่มีสภาพป่าเหลืออยู่น้อยมาก โดยเหลือเพียงร้อยละ 5 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ

6) ปริมาณน้ำท่าในฤดูแล้งมีปริมาณน้อยมาก และไม่มีกักเก็บกักน้ำที่เพียงพอ โดยเฉพาะในลำน้ำมูลส่วนที่ 2 ซึ่งเป็นอุปสรรคในการพัฒนาระบบชลประทานถึงแม้ว่าจะอยู่ใกล้ลำน้ำหลักหรือลำน้ำสาขา

1.7 แนวทางการแก้ไข สาเหตุหลักที่สำคัญประการหนึ่งของการเกิดสภาพปัญหาอุทกภัยและภัยแล้งในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลคือการผันแปรของปริมาณฝน ซึ่งเป็นสภาพที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติไม่

สามารถเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขได้ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจากการรวบรวมข้อมูลหตุติภูมิที่รายงานโดยกรมชลประทานได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาวังใน <http://rid.go.th/lproject/const/water25/25river/05mull.ppt> เข้าถึงเมื่อ 23 มีนาคม 2556 ดังนี้

- 1) การก่อสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่ตอนบนของลำน้ำสาขาที่สำคัญ ได้แก่ เขื่อนเขาพนมดงรักเพื่อเก็บกักและชะลอปริมาณน้ำหลากในช่วงที่ฝนตกหนักและปล่อยน้ำที่เก็บกักลงทางท้ายน้ำในช่วงฤดูแล้ง
- 2) การก่อสร้างระบบส่งน้ำและก่อสร้างฝาย/ประตูระบายน้ำ พร้อมระบบคลองส่งน้ำ/ระบบสูบน้ำและส่งน้ำด้วยท่อ
- 3) การขุดลอกลำน้ำสายหลักในช่วงที่ตื้นเขิน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำ
- 4) การปรับปรุงฝาย ประตูระบายน้ำ สะพาน ท่อลอดถนน และอาคารอื่น ๆ
- 5) ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณเขตตัวเมืองและพื้นที่โดยรวมให้เป็นไปตามผังที่วางไว้
- 6) ส่งเสริมการขุดสระน้ำประจำไร่นา ขุดบ่อน้ำตื้น/บ่อบาดาล ก่อสร้างถังเก็บน้ำ

2. ภูมิปัญญาระบบการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

จากการศึกษาข้อมูลหตุติภูมิของศูนย์ปราชญ์ และการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมมนาระดมสมอง การสัมมนา รวม และสัมมนานำเสนอผลและรับฟังข้อเสนอแนะจากเกษตรกร/ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการและผู้เกี่ยวข้อง ในวัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่องนี้มี 2 ประเด็น คือ 2.1 แนวทางการพัฒนาก้าวสู่ภูมิปัญญาระบบเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน/เกษตรกรตัวอย่าง และ 2.2 หลักยึดของภูมิปัญญาระบบการเกษตรและภูมิปัญญาที่เป็นเทคนิควิธีการปฏิบัติในการทำเกษตรมีรายละเอียดดังนี้

2.1 แนวทางการพัฒนาก้าวสู่ภูมิปัญญาระบบเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน/เกษตรกรตัวอย่าง ประกอบด้วย 2.1.1 พัฒนาการสู่ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน/เกษตรกรตัวอย่าง 2.1.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการก้าวสู่ภูมิปัญญาโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.1 พัฒนาการสู่ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน/เกษตรกรตัวอย่าง มี 3 ระยะ ดังนี้

1) ระยะการตัดสินใจ (ก่อนก้าวสู่ภูมิปัญญา)

(1) ประสบกับปัญหาและความต้องการ เช่น ปัญหาด้านสุขภาพ ต้นทุนและรายได้จากการผลิต ครอบครัวยากกันอยู่ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ปัญหาสังคมที่คนเห็นแก่

ตัวมากขึ้น (โลกไม่มีอะไรฟรี ทุกอย่างเพื่อกำไร) ภายใต้นโยบายการพัฒนาประเทศความต้องการคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นต้น

(2) **เริ่มจากทบทวนตนเอง** ทั้งด้านวิถีคิด วิถีชีวิต และงานที่ผ่านมา โดยใช้ความรู้และประสบการณ์ของชีวิตที่ผ่านมา เช่น จากการเรียนรู้จากศาสนาธรรมะ วัฒนธรรมประเพณี ระบบการศึกษาสมัยใหม่ เช่น จากการศึกษาครู นักวิชาการ นักศึกษารวมทั้งประสบการณ์ในการทำงานเพื่อสังคมหรือชุมชนที่ผ่านมาโดยตั้งคำถามว่า อะไรทำให้เราอยู่รอดได้ในอดีตก่อนที่จะไปผูกพันกับเกษตรสมัยใหม่

(3) **หาข้อมูล (ร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยน)** จากการนำความรู้ภูมิปัญญาประสบการณ์เดิม จากปราชญ์คนอื่น จากการศึกษาดูงาน จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีประชุม งานสัมมนาต่างๆ มาขบคิดทบทวน

(4) **ตกผลึกความคิด** หาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหา เล็งเห็นว่า วิถีชีวิตเกษตรคือฐานชีวิต การฟื้นฟูรักษาทรัพยากรเป็นสิ่งสำคัญ มุ่งพึ่งตนเองพอเพียงปลดหนี้เพื่อชีวิตเป็นอิสระจากวงจรปัญหาที่เป็นอยู่ โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หรือต้องช่วยกันรอด รวมทั้งตั้งคำถามต่อตนว่าอะไรคือความสุขของชีวิต

(5) **กำหนดแนวทางและหลักคิด** เช่น อยู่รอดได้ด้วยหลัก “พอเพียง” เช่น “ไม่เน้นกำไรที่เป็นเงินแต่กำไรที่หมายถึง ชีวิต เพื่อน มิตร” “เริ่มเปลี่ยนแปลงจากตนเองก่อนเปลี่ยนคนอื่น” “เริ่มจากเรื่องใกล้ตัว” “เริ่มจากเล็กไปใหญ่” ใส่ใจสังคม เช่น “ทำอย่างไรให้โลกนี้อยู่ต่อถึงลูกหลาน” ใช้ทุนชีวิตที่มีอยู่ เช่น มรดกชีวิตคือ ร่างกายและความรู้ภายใน

2) ระยะเวลาปฏิบัติ (เริ่มต้นก้าวเข้าสู่ภูมิปัญญา)

(1) **ทำความเข้าใจกับคนในครอบครัว** อธิบายให้ฟังถึง ผลกระทบและปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตที่ผ่านมา และอธิบายนำเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตต่อไป ทำให้เห็นควบคู่กันไป เช่น ลด ละ เลิก พฤติกรรมบางอย่างเพื่อให้เห็นความตั้งใจ โดยไม่คาดหวังว่าสมาชิกในครอบครัวจะเข้าใจหรือบังคับให้เปลี่ยนแปลงในทันที

(2) **ปรับใช้และเรียนรู้** นำสิ่งที่ทบทวน เรียนรู้ และตกผลึกไว้มาปรับใช้และเรียนรู้เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสม เช่น โดยแลกเปลี่ยนกับผู้รู้คนอื่นอย่างต่อเนื่อง ลงมือทำการวิจัยทดลอง

(3) **ลงมือทำ** โดยไม่แยกระหว่างการดำเนินชีวิตและการทำงานออกจากกัน และมีธรรมะกำกับปัญญาที่จะนำมาใช้ในการพัฒนา รวมทั้งให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งดั้งเดิมและ

ที่ดัดแปลง ปรับปรุง และพัฒนา โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันระหว่าง คน (ทั้งรุ่นนี้ และรุ่นหลัง) ทรัพยากรธรรมชาติ

(4) **ประเมินผล** สรุปบททวนบทเรียนเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างวิถีชีวิตที่ผ่านมา กับปัจจุบันอาจดูเป็นตัวเลขสถิติ เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านรายจ่าย รายได้ ผลผลิต ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นผลกระทบที่เกิด หากเห็นว่าไม่เหมาะสม ต้องปรับปรุงและนำไปปรับใช้ก่อนถ่ายทอดหรือขยายความคิดภูมิปัญญาสู่ชุมชนต่อไป

3) **ระยะการถ่ายทอด (ขยายความคิดภูมิปัญญาสู่ชุมชน)** เป็นระยะที่ประสบผลสำเร็จแล้ว สามารถหลุดพ้นจากปัญหา เป็นการนำประสบการณ์มาขยายต่อให้เกิดประโยชน์ การถ่ายทอด มีแนวทาง ดังนี้

(1) **ทำให้เห็น** ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจะทำให้คนสนใจและอยากเรียนรู้เข้ามา

▪ **ชวนให้มาร่วมกันคิดและทำ** มีหลายวิธี เช่น **ชวนมาดูและวิเคราะห์ร่วมกัน** ให้เห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นโดยใส่ใจธรรมชาติ อาจมีการนำเสนอเปรียบเทียบตัวเลขให้เห็นเป็นแรงจูงใจหรือเชื่อมโยงกับงานประเพณีวัฒนธรรม **พามาให้เห็น** เพื่อเกิดแรงจูงใจและนำกลับไปทำ โดยจัดระบบการเรียนรู้ของศูนย์ปราชญ์ให้เป็นรูปแบบที่คนมาเรียนได้เห็นจริง ทดลองทำจริง และสามารถเชื่อมโยงนำไปทำได้ **ใช้วิธียกตัวอย่างจากเรื่องใกล้ตัว** จากเล็กไปใหญ่ สู่ความใส่ใจสังคมตั้งแต่ระดับครัวเรือนสู่ชุมชนและสังคมเป็นต้น

(2) **ขยายความคิด** มีการดำเนินการหลายรูปแบบ ดังนี้

▪ ก่อตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ศูนย์ปราชญ์

▪ ก่อตั้งเป็นกลุ่มเรียนรู้ในชุมชน เพื่อทำกิจกรรมให้เห็นเป็นรูปธรรมร่วมกัน

▪ ประสานการสนับสนุนจากภายนอก เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนกิจกรรม หรือเกษตรอำเภอและเกษตรจังหวัดเพื่อเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์กิจกรรมของศูนย์เรียนรู้

▪ สร้างเครือข่าย เช่น เชื่อมกับศูนย์เรียนรู้ใกล้เคียงเพื่อจัดการเรียนรู้ร่วมกัน หรือกับปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นในการพัฒนาโครงการเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน ซึ่งด้านหนึ่งปราชญ์ชาวบ้านทำงานเสมือนเป็นนักส่งเสริมการเกษตร

2.1.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการก้าวสู่ภูมิปัญญาโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

1) **ตนเอง (ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรตัวอย่าง)**

(1) ทบทวนตนเอง ตั้งคำถามเป้าหมายชีวิต และคิดถึงความปลอดภัยของคนรุ่นนี้ และรุ่นหลังกำหนดเป้าหมายชีวิต

(2) พัฒนาตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตและดำเนินชีวิตและการพัฒนาที่คำนึงความสัมพันธ์ระหว่าง ชีวิต ทรัพยากร ปัญญา โดยมี ธรรมชาติกำกับ

2) เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและศูนย์เรียนรู้

(1) ทบทวนทิศทางร่วมกัน มีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

(2) สร้างกิจกรรมร่วมกันในระดับท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความเหมาะสม สอดคล้อง ไม่ยุ่งยาก พึ่งพาตนเอง อยู่รอดร่วมกัน โดยวางเงื่อนไขให้เกิดความภาคภูมิใจในการพึ่งตนเอง

3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สนับสนุนงบประมาณและการประชาสัมพันธ์เผยแพร่การทำงาน

4) กรมส่งเสริมการเกษตร

(1) สนับสนุนงบประมาณจัดการเรียนรู้ เช่น การอบรมถ่ายทอดความรู้ การศึกษาดูงาน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้

(2) สนับสนุนด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แนวคิด กิจกรรม แหล่งเรียนรู้

(3) สร้างกำลังใจให้คนทำงานและสร้างแรงจูงใจให้คนทั่วไปเห็นความสำคัญ เช่น การยกย่องเชิดชูภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาไทยการจัดเวทีให้ปราชญ์ชาวบ้าน ได้มาแลกเปลี่ยนนำเสนอแนวคิดความรู้ต่างๆ

(4) สนับสนุนความรู้ วิชาการที่เหมาะสมกับท้องถิ่นกับภูมินิเวศน์ภูมิสังคม คำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพ โดยใช้วิธีการอบรม ถ่ายทอด จัดแปลงสาธิตถอดบทเรียนผู้ที่ประสบความสำเร็จ

5) หน่วยงานอื่นๆ

(1) สนับสนุนกิจกรรมศูนย์ปราชญ์ ตามศาสตร์เฉพาะของตน เช่น การอธิบาย เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการดูแลสุขภาพ การใช้อาหารเป็นยา ในมิติทางการแพทย์

(2) เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการพึ่งตนเองของชุมชน

2.2 หลักยึดของภูมิปัญญาระบบการเกษตรและภูมิปัญญาที่เป็นเทคนิควิธีการปฏิบัติในการทำเกษตร จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกร/ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 15 ราย ใน 5 จังหวัด พบว่า

2.2.1 หลักยึดของภูมิปัญญาระบบการเกษตรการทำเกษตรของปราชญ์และเกษตรกรตัวอย่างเป็นแบบเกษตรทางเลือก โดยมีรูปแบบเกษตรที่หลากหลาย ได้แก่ เกษตรแบบผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ และเกษตรปราณีต (สำหรับ

สาธิตหรือเพื่อการเรียนรู้) แม้ว่าจะเป็นรูปแบบการเกษตรที่แตกต่างกัน แต่มีหลักยึดในการดำเนินการผลิตคือ

- 1) ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย สามห่วง คือ ความมีเหตุผล ความพอประมาณ และมีภูมิคุ้มกัน สองเงื่อนไข คือ การมีความรู้คู่คุณธรรม
- 2) มีกิจกรรมการผลิตที่หลากหลายทั้งการเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการประมง
- 3) มีกิจกรรมการผลิตที่เกี่ยวเนื่องกัน
- 4) ให้ความสำคัญกับการมีแหล่งน้ำ
- 5) ใช้ปัจจัยการผลิตที่ผลิตเองในฟาร์ม เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก น้ำส้มควันไม้ เป็นต้น
- 6) ลด ละ และเลิกการใช้สารเคมีสังเคราะห์
- 7) ผลิตทุกอย่างที่ตนเองและชุมชนบริโภคเพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และการออมที่อยู่บนแนวคิด คือ

(1) กิจกรรมการผลิตที่ก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารและปัจจัยสี่ในครัวเรือน เช่น ข้าว ไข่ สัตว์ปีกบ่อแก๊สชีวภาพ เป็นต้น

(2) กิจกรรมการผลิตที่ก่อให้เกิดรายได้ทั้งรายได้ประจำวัน เช่น เห็ด ผักอายุสั้น ผักกินยอด และรายได้ที่ก่อให้เกิดการออม เช่น การเลี้ยงปศุสัตว์ ประมง เป็นต้น

(3) กิจกรรมการผลิตที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในอนาคต เช่น สัก ยางนา ตะเคียน เป็นต้น ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ

2.2.2 ภูมิปัญญาที่เป็นเทคนิควิธีการปฏิบัติในการทำเกษตรส่วนใหญ่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยทั่วไป ความรู้นี้ได้ถูกพัฒนาขึ้นมาจากการสังเกตจากธรรมชาติของเกษตรกรเองจากการถ่ายทอดของบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น และจากการศึกษาดูงานหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองระหว่างเกษตรกรด้วยกัน หรือจากนักวิชาการที่เกี่ยวข้องนำไปถ่ายทอดและขยายผล ภูมิปัญญาในด้านนี้มีหลากหลายและหลายรูปแบบจากการศึกษาข้อมูลหัตถ์ภูมิและข้อมูลปฐมภูมิของภูมิปัญญาพบว่า มีภูมิปัญญาที่เป็นเทคนิควิธีการปฏิบัติในการทำเกษตรดังนี้(รายละเอียดดูในภาคผนวก)

1) ภูมิปัญญาเผาถ่าน การเผาถ่านในครัวเรือนเพื่อให้เป็นพลังงานเชื้อเพลิงและประโยชน์ภายในครัวเรือน เป็นองค์ความรู้ที่สามารถทำให้เกิดการพึ่งตนเอง ลดรายจ่ายภายในครัวเรือน ถ่านที่ได้มีคุณภาพสูงเป็นผลดีต่อสุขภาพ เมื่อเหลือใช้ภายในครัวเรือนแล้วสามารถนำออกไปขายสู่ตลาดเพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน รวมทั้งผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการเผาถ่านที่เรียกว่าน้ำส้มควันไม้

2) **ภูมิปัญญาน้ำสกัดชีวภาพ** คือน้ำที่ได้จากการหมักดองพืชและสัตว์ในสภาพไร้อากาศ น้ำที่ได้จะประกอบด้วยจุลินทรีย์และสารอินทรีย์หลากหลายชนิด เช่น เอนไซม์ ฮอร์โมน และธาตุอาหารต่างๆ เนื่องจากน้ำสกัดชีวภาพมีสภาพเป็นกรดจัด (pH 3.5-4) เมื่อนำไปใช้ จึงต้องละลายน้ำให้เจือจาง แต่จะมีโทษถ้าให้ในปริมาณที่เข้มข้นเกินไป ฉะนั้นในการใช้น้ำสกัดชีวภาพในพืช จำเป็นต้องให้ในอัตราเจือจาง สารอินทรีย์บางชนิดที่จุลินทรีย์สร้างขึ้น เป็นสารที่เพิ่มความต้านทานให้แก่พืช ทำให้พืชมีความต้านทานต่อโรคและแมลง และทนทานต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงกะทันหันสามารถจำแนกตามวัตถุดิบหลักที่นำมาผลิต ได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

(1) **น้ำสกัดชีวภาพจากพืช** มีหลายสูตร ได้แก่

- น้ำหมักจากผักผลไม้
- น้ำหมักสูตรน้ำข้าวข้าว
- น้ำหมักข้าวกล้อง
- น้ำหมักกรดอะมิโน
- น้ำหมักฟอสเฟต

(2) **น้ำสกัดชีวภาพจากสัตว์** มีหลายสูตร ได้แก่

- ปุ๋ยน้ำฮอร์โมนจากสัตว์
- ปุ๋ยน้ำปลาหมัก
- ฮอร์โมนหอยเชอรี่
- ฮอร์โมนไข่
- ฮอร์โมนรกหมู

(3) **น้ำสกัดชีวภาพจากพืชและสัตว์** มีหลายสูตร ได้แก่

- น้ำหมักกรดแลคติก
- น้ำหมักจุลินทรีย์กรดน้ำนม
- น้ำหมักแคลเซียมจากเปลือกไข่
- น้ำหมักยูเรีย
- น้ำหมักมูลคน

3) **ภูมิปัญญาประเภทสมุนไพร** สารสกัดที่ได้ไม่ใช่สารกำจัดศัตรูพืช แต่จะให้ความต้านทานแก่พืชต่อศัตรูพืชไม่ให้นำบกรวน ถ้าได้รับอย่างสม่ำเสมอ จะช่วยให้การป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ได้ผลดียิ่งขึ้นสมุนไพรซบไล้แมลงที่เป็นภูมิปัญญามีหลายสูตร แต่ละสูตรมีวิธีการสกัดและการใช้ในการควบคุมศัตรูพืชที่แตกต่างกัน ได้แก่ น้ำสกัดชีวภาพจากสมุนไพรสะเดาตะไคร้หอม บอระเพ็ด ละหุ่ง มะรุม หนอนตายหยากมะเขือเทศน้อยหน้าทางไหลน้ำหมักสมุนไพรซบไล้แมลงสาบเสื่อพริก-พริกไทย ยาสูบดอกดาวเรืองกระเทียม และว่านน้ำ

4) ภูมิปัญญาน้ำส้มควันไม้ เป็นผลิตภัณฑ์พลอยได้จากการเผาไหม้ของไม้พีชสดในเตาเผา ถ่านสภาพอับอากาศ โดยใช้ความร้อนในการเผาไหม้ที่อุณหภูมิเหมาะสมประมาณ 100 องศาเซลเซียส ถึง 480 องศาเซลเซียส โดยที่สารประกอบบางกลุ่มในน้ำส้มควันไม้จะมีคุณสมบัติช่วยกระตุ้นการงอกของเมล็ดพืช ทำลายการพักตัวของเมล็ดพืช ส่งเสริมระบบรากพืชให้เจริญเติบโตดี และเร่งการเจริญเติบโตส่วนของพืชที่อยู่เหนือพื้นดิน ปัจจุบันได้มีการพัฒนาการใช้น้ำส้มควันไม้ไม่ปรุงแต่งมาใช้ปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมต่อการเพาะปลูกมากขึ้นไล่แมลงศัตรูพืชกำจัดเชื้อรา และแมลงที่มารบกวนสัตว์

5) ภูมิปัญญาการเพาะปลูกและขยายพันธุ์พืชมีดังนี้

(1) ภูมิปัญญาการเพาะปลูกได้แก่

- การทำนาข้าวอินทรีย์
- การเพาะเห็ดฟางและเห็ดในขอนไม้
- การเลี้ยงไข่น้ำ
- การเพาะปลูกผักหวานป่า
- การปลูกพืชผักปลอดสารพิษ
- การเพาะถั่วงอกปลอดสารพิษ
- การปลูกพืชผักสวนครัว
- การปลูกผักด้วยจุลินทรีย์หน่อกล้วย
- เทคนิคการทำถั่วงอกยาวให้ฝักดก
- การปลูกพืชทองให้ออกผลดก
- ภูมิปัญญาการปลูกพืชไร่ ได้แก่ การปลูกถั่วลิสงเทคนิคการทำให้ฝักหัวใหญ่ และเทคนิคการปลูกไผ่
- ภูมิปัญญาการปลูกไม้ผลการเพิ่มผลผลิตไม้ผลการห่อผลผลิตการปลูกไม้ผลให้เอนนอนในแนวราบ

- ภูมิปัญญาการปลูกยางพารา

(2) ภูมิปัญญาการขยายพันธุ์พืช

- การเสียบกิ่งมะนาวบนต้นต่อมะขวิด

- การปักชำกิ่งแก่ กิ่งกิ่งอ่อนถึงแก่ และการปักชำราก
- การตอนกิ่ง
- การต่อกิ่งแบบเสียบลิ่ม
- การติดตา
- การติดตากระท้อน
- การทาบกิ่ง
- การเสียบลิ่มต้นขุ่น

6) ภูมิปัญญาการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่

- การเลี้ยงปลวกและหนอน
- การเลี้ยงหมูหลุมต้นทุนต่ำ
- การเลี้ยงกบเพื่อยังชีพมีการเลี้ยงในบ่อดินและการเลี้ยงกบในคอนโด

3. การรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาาระบบการเกษตรโดยเลือกเฉพาะที่สำคัญตามการสุ่มตัวอย่าง 5 จังหวัดๆ ละ 3 ตัวอย่างรวมเป็น 15 รายการ/ตัวอย่าง โดยเฉพาะส่วนของภูมิปัญญาสำคัญที่เป็นแนวคิดและหลักการของระบบการเกษตรที่สำคัญ โดยจัดทำในรูปแบบของ VCD เพื่อสะดวกและง่ายต่อการเก็บรวบรวมและเผยแพร่ ดังนี้

1. ชื่อปราชญ์:

โชคดี ปรโลกานนท์

ที่อยู่

แหล่งการเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมที่อาศัย อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา

ระบบการเกษตร

เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์

กิจกรรมการผลิต

ไม้ใช้สอย ข้าว ไม้ผล ไม้ประดับ และพืชสมุนไพร

หลักคิด

กล้าเปลี่ยนแปลง

เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา

มุ่งมั่นตั้งใจทำอย่างต่อเนื่องไม่ย่อท้อ

องค์ความรู้ได้จากการเรียน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจากการปฏิบัติจริง

มองแบบเชื่อมโยง

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ

การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

2. ชื่อปราชญ์:

ฉอ้อน เชนโคกสูง

ที่อยู่

106 หมู่ 8 บ้านกระโดน ต. หนองไข่น้ำ อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา

ระบบการเกษตร	เกษตรผสมผสาน
กิจกรรมการผลิต	ปลูกข้าว กบคอนโด แมงป่องคอนโด ปลาไหลคอนโด และการเลี้ยงกุ้งเครฟิช
หลักคิด	กล้าเปลี่ยนแปลง เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจากการปฏิบัติจริง มุ่งมั่นตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง
ภูมิปัญญาที่นำเสนอ	การเลี้ยงกบคอนโด

3. ชื่อปราชญ์:

ที่อยู่	จันทร์ที ประทุมภา ศูนย์ฝึกอบรมเกษตรผสมผสาน บ้านโนนรัง-บุรพา ตำบลตลาดไทร อำเภอ ชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา
ระบบการเกษตร	เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์
กิจกรรมการผลิต	พืช สัตว์ และประมง
หลักคิด	ใจรักและศรัทธา ขยันหมั่นเพียร คุณธรรมนำชีวิต ความรู้คู่คุณธรรม ลดรายจ่าย ลดละเลิกอบายมุข แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้รู้ วางแผนจัดสรรพื้นที่ทำการเกษตร ให้มีกินตลอดทั้งปี สังเกต จดบันทึก เก็บข้อมูล หาดตลาด
ภูมิปัญญาที่นำเสนอ	การปลูกผักหวานป่า

4. ชื่อปราชญ์:

ที่อยู่	ผาย สร้อยสระกลาง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอิตไ้่น้อย จังหวัดบุรีรัมย์
ระบบการเกษตร	เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์
กิจกรรมการผลิต	การผลิตพืช สัตว์ ประมง
หลักคิด	เศรษฐกิจพอเพียงเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ทำตัวให้มีคุณค่า มีประโยชน์ต่อสังคม ไม่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง ร่างกายเป็นมรดก เกษตรเป็นอาหารเลี้ยงโลก ทำอยู่ ทำกิน ในชุมชน โดยให้เงินมาหาเรา นายมาหาเรา พึ่งตนเองให้ได้
ภูมิปัญญาที่นำเสนอ	การปลูกไผ่เลี้ยง

5. ชื่อปราชญ์: **ไพรัตน์ ชื่นศรี**
- ที่อยู่ บ้านแสงจันทร์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
- ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสานวนเกษตร เกษตรอินทรีย์
- กิจกรรมการผลิต เลี้ยงสัตว์ ได้แก่ มดแดง ไส้เดือน ปลา กุ้ง หนู ไก่ เปิดปลูกผักนาอินทรีย์ไม่ยี่นต้น
- หลักคิด แสวงความองค์ความรู้อยู่เสมอ
- ใช้ภูมิปัญญาผสมผสานเทคโนโลยี ตามแนวพระราชดำริฯ
- วิจัยแบบชาวบ้าน ทำซ้ำๆ ลองผิด ลองถูก
- ให้ความสำคัญกับ คน ดิน และน้ำ เป็นลำดับต้นๆ
- ลดต้นทุน ลดสารเคมี และลดอบายมุข
- ภูมิปัญญาที่นำเสนอ เลี้ยงมดแดงและไส้เดือน
6. ชื่อปราชญ์: **คำเตื่อง ภาษี**
- ที่อยู่ สถาบันฟื้นฟูภูมิปัญญาไท จังหวัดบุรีรัมย์
- ระบบการเกษตร เกษตรธรรมชาติเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์
- กิจกรรมการผลิต นาข้าว ผัก ไม้ผล พืชยืนต้น เลี้ยงสัตว์ ประมง
- หลักคิด การเกษตรต้องไม่เน้นทุนนิยม คำนึงถึงความสุขมากกว่าเงินทอง
- ที่ดินเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด
- ต้องกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดของชีวิต
- ภูมิปัญญาที่นำเสนอ เกษตรประณีต
7. ชื่อปราชญ์: **เชียง ไทยดี**
- ที่อยู่ บ้านอนันต์ ตำบลยาง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
- ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์
- กิจกรรมการผลิต ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประมง และพืชยืนต้น
- หลักคิด ทำการเกษตรแบบดั้งเดิม แบบพออยู่พอกิน ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
- หล่อหลอมความรู้ ไม่คิดคนเดียว ทำเดี่ยว สร้างเครือข่าย
- ประยุกต์และพัฒนาหลักสูตร/นโยบายจากภาครัฐ
- แสวงหาองค์ความรู้อยู่ตลอดเวลา
- เปลี่ยนแนวคิดให้มีจิตสำนึกช่วยกันพัฒนา
- รู้จักประมาณตนเอง ไม่วัดด้วยตัวเงิน ลดรายจ่าย ไม่มีหนี้สิน ครอบครัวยั่งยืน
- ภูมิปัญญาที่นำเสนอระบบความคิดเกษตรกรรมดั้งเดิม

- 8. ชื่อปราชญ์:** เกียรติ ประมูลศรี
- ที่อยู่ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลเฉลียง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
- ระบบการเกษตร เกษตรฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์
- กิจกรรมการผลิต การทำนา ปลุกผัก ไม้ผลและเลี้ยงปลา
- หลักคิด ทำการเกษตรโดยใช้ความรู้ ใช้เทคนิค
เป็นนักคิด ช่างสังเกตช่างสงสัยใคร่หาคำตอบ
ทำการเกษตรที่หลากหลาย ปลุกพืชหมุนเวียนหลัง
ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การปลูกพืชแบบผสมผสาน
- 9. ชื่อปราชญ์:** สมชาติ เนื่องมี
- ที่อยู่ บ้านทัพค่าย อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
- ระบบการเกษตร เกษตรผสมผสาน
- กิจกรรมการผลิต นาข้าว มะม่วงแม่ลูกดก ชมพู่ ขนุน มะกอกน้ำ และตำลึงการเลี้ยงสัตว์
- หลักคิด มีใจรักในการเกษตร
ขยัน และอดทน
เป็นคนช่างสังเกต
ทำแบบค่อยเป็น ค่อยไป (ลองผิด ลองถูก)
เอาชนะใจตนเอง
ภูมิปัญญาที่นำเสนอ ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ
- 10. ชื่อปราชญ์:** ขวัญดิน สิงห์คำ
- ที่อยู่ ชุมชนศรีชะอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
- ระบบการเกษตร พุทธเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์
- กิจกรรมการผลิต ข้าว ผักอินทรีย์ ปุ๋ยอินทรีย์
- หลักคิด ประยุกต์หลักศาสนาพุทธ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ในการทำ
เกษตร ใช้การประชุมเป็นหลักในการกำหนดกิจกรรมกลุ่ม
แบ่งการบริหารเป็นฐานๆ ในแต่ละงาน
ใช้หลักของศาสนาในการทำงาน ลดละกิเลส ปฏิบัติธรรม ไม่โลภ เสียสละ
ถ้าไรไม่ใช้เงิน/ทอง แต่เป็นมิตร/เพื่อน
ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การทำปุ๋ยอินทรีย์

11. ชื่อประชาชน: **ประสิทธิ์ หงษ์อินทร์**
 ที่อยู่ บ้านบึงหมอก ตำบลสัมป่อย อำเภอราชสีห์ จังหวัดศรีสะเกษ
 ระบบการเกษตร ไร่นาสวนผสมผสาน
 กิจกรรมการผลิต การเกษตรแบบธรรมชาติเลียนแบบป่า ปลอดภัยเคมี
 หลักคิด มีใจรัก ช่างสังเกต ลองผิด ลองถูก ค่อยเป็น ค่อยไป
 พออยู่ พอกิน ไม่หวังรวย อยู่แบบพอเพียง ตามแนวพระราชดำริฯ
 ครอบครัวยุ่งต้องเข้าใจ ไม่มีหนี้สิน
 ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การเกษตรธรรมชาติ
12. ชื่อประชาชน: **อรชัญ พันธุ์วิไล**
 ที่อยู่ บ้านเขวา ตำบลละทาย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ
 ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์
 กิจกรรมการผลิต การปลูกพืชผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ และประมง
 หลักคิด รักในสิ่งที่ทำ ทำแล้วมีความสุข
 แสวงหาความรู้ใหม่อยู่เสมอ และรู้จักนำไปประยุกต์ใช้
 คิดสร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง
 วางแผนการบริหารจัดการฟาร์ม ในแต่ละปี เดือน และวัน
 ลดค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิต และค่าใช้จ่ายในครัวเรือน
 ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การบริหารจัดการเกษตรแบบผสมผสาน
13. ชื่อประชาชน: **บุญเหลือ สายแหว**
 ที่อยู่ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ตำบลหัวเรือ อำเภอเมือง จังหวัด
 อุบลราชธานี
 ระบบการเกษตร เกษตรผสมผสาน
 กิจกรรมการผลิต ปลูกพริก ปลูกผักปลอดภัย ข้าว เลี้ยงวัว
 หลักคิด เศรษฐกิจพอเพียง
 ความขยัน หมั่นเพียร อดออม
 ใช้หลักธรรมะ พอใจสิ่งที่มีอยู่ ทางสายกลาง
 คิดนอกกรอบ อ่านตลาดให้ออก
 ครอบครัวยุ่ง เป็นตัวอย่างที่ดีให้ลูกหลาน
 ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การจัดการการเกษตรผสมผสาน

14. ชื่อปราชญ์:	วิมล พิมพ์ไกร
ที่อยู่	บ้านเซเป็ด ตำบลเซเป็ด อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
ระบบการเกษตร	เกษตรผสมผสาน
กิจกรรมการผลิต	ทำนา เลี้ยงวัว เลี้ยงหมู ผักสวนครัว
หลักคิด	เศรษฐกิจพอเพียง ความขยัน อดออม ตั้งใจทำให้สำเร็จ ทำการเกษตรที่หลากหลาย ทำให้มีเงินหมุนเวียนตลอดปี ภูมิปัญญาที่นำเสนอ ทำนาในดินเค็ม

15. ชื่อปราชญ์:	ประสิทธิ์ บุญแก้ว
ที่อยู่	บ้านบัวเทิง ตำบลท่าช้าง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี
ระบบการเกษตร	เกษตรผสมผสาน
กิจกรรมการผลิต	ปลูกพืชแบบผสมผสานข้าว ไม้ผล ไม้ดอกไม้ประดับ
หลักคิด	การเคารพธรรมชาติ การดำรงชีวิตตามวิถีชุมชน การเรียนรู้และยอมรับเทคโนโลยี ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การใช้พลูป่าล้อมแมลงวันทองศัตรูของไม้ผล

4. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

จากการสัมภาษณ์ และการจัดสัมมนาระดมสมอง ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรตัวอย่าง เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และนักวิชาการ ได้ข้อสรุปถึงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลดังนี้

4.1 การมีองค์กร/เครือข่าย ทำหน้าที่กำกับดูแลและควบคุมในด้านต่างๆ ได้แก่

- 1) เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน
- 2) เป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนความรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญา
- 3) ประสานงานและเผยแพร่ข้อมูลในระดับชาติ
- 4) ค้นคว้าวิจัย ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา

5) ดูแล พัฒนา จัดระบบการรักษาภูมิปัญญา มิให้ถูกกลืนเลียนแบบโดยการจดสิทธิบัตรหรือลิขสิทธิ์ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชน

- 6) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

4.2 การมีกองทุนส่งเสริม พัฒนาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญา เพื่อส่งเสริมให้มีการเผยแพร่และขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง

4.3 แนวทางการอนุรักษ์ มีดังนี้

- 1) สร้างจิตสำนึกให้คนไทยเห็นคุณค่าและร่วมกันอนุรักษ์
- 2) ปลุกจิตสำนึกให้คนไทยในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของ
ภูมิปัญญา
- 3) สร้างค่านิยมให้เห็นคุณค่า หวงแหน และรักษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย
- 4) วิจัย ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นของท้องถิ่น ศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ใน
ปัจจุบัน

- 5) รวบรวมและเรียนรู้และถ่ายทอดของชุมชน
- 6) เป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนความรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญา
- 7) เผยแพร่ให้รู้จักและหวงแหนดังนี้

(1) รณรงค์หรือประชาสัมพันธ์ให้หันมาสนใจศึกษาความรู้ ความคิด ความเชื่อที่
ทรงคุณค่านี้นี้ และปรับใช้เพื่อสืบสานให้คงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

(2) ถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมามีเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่าง
รอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้ได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และ
ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมต่างๆ

4.4 แนวทางการฟื้นฟู และพัฒนา มีดังนี้

1) ค้นหาและเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาพัฒนา ปรับปรุง
และประยุกต์ให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการผลิต โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐาน และนำ
ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์เพื่อต่อยอดใช้ในการพัฒนาการผลิต

2) เสริมสร้างการเรียนรู้ทางด้านภูมิปัญญาในทุกระดับและทุกสถาบันทางสังคม

3) เผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยน
ภูมิปัญญาด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

4) พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านคิดค้นขึ้นมาและนำไปประยุกต์กับภูมิปัญญา
ภายนอกอย่างระมัดระวัง

5) มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ เช่น กลุ่มประจำท้องถิ่น หรือการ
เชิญปราชญ์มาถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นหลัง หรือจัดให้อยู่ในหลักสูตร/กิจกรรมในโรงเรียน เป็นต้น

6) เสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการ

(1) สร้างแรงจูงใจ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณปราชญ์เกษตร ผู้มีผลงานดีเด่น
ทางด้านการเกษตร ในลักษณะต่างๆ โดยยกย่องเชิดชูเกียรติทั้งในระดับชาติและระดับโลก เพื่อเป็นขวัญ

และกำลังใจให้ผู้ทรงภูมิปัญญาเหล่านี้ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการรักษาไว้และพัฒนาต่อยอดระบบการเกษตร

(2) ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่

(3) ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรในการคิดค้นพัฒนาภูมิปัญญา วัฒนธรรมเกษตร และที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง

4.5 แนวทางการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา มีดังต่อไปนี้

1) เปลี่ยนแปลงค่านิยมของตนเองที่ละเลยหรือไม่ให้ความสำคัญภูมิปัญญา เช่น สนับสนุนผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาในการผลิต เป็นต้น

2) ร่วมกันทำให้ภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตทางการเกษตรที่ครอบคลุมในทุกกระบวนการผลิตอย่างแท้จริง

3) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

5. ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญา ระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

จากการสัมมนาโดยมีผู้เข้าร่วมประชุมได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรตัวอย่าง เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และนักวิชาการ ได้ข้อสรุปถึงข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญา ระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลดังนี้

5.1 ข้อเสนอแนะในระดับนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญา ระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล มีดังนี้

5.1.1 ปรับนโยบายให้สอดคล้องกับสถานการณ์และแผนพัฒนาประเทศ เช่น ที่มีทั้งปัญหาเร่งด่วน ปัญหาที่ต้องการแก้ไขในระยะสั้น และระยะยาว โดยที่ทุกวันนี้มีทุนมากมายที่จะนำมาพัฒนาต่อยอดมากมาย เช่น ความรู้ภูมิปัญญา ทรัพยากรคน (ปราชญ์ชาวบ้าน)

5.1.2 กำหนดนโยบายที่อยู่บนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเอื้อต่อการปฏิบัติงานและงบประมาณสนับสนุนในพื้นที่

5.1.3 กำหนดแนวนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการรณรงค์ ปลูกฝัง และสร้างความตระหนักในด้าน

- 1) การมีจิตสาธารณะ/จิตอาสา
- 2) การเชื่อมโยงความสำคัญ “งาน” เกษตรสู่ชีวิตคนทั้งประเทศ
- 3) ความรู้ที่มีคุณธรรมกำกับ
- 4) ความอยู่รอดร่วมกันของประเทศ บนฐานการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง

เกษตรกรและ ทรัพยากรธรรมชาติ

5.1.4 นโยบายการสนับสนุนส่งเสริมศูนย์ปราชญ์ฯ ดังนี้

- 1) การสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น เช่น งบประมาณ บุคลากร เครื่องมืออุปกรณ์
- 2) การส่งเสริมการทำวิจัยโดยชาวบ้าน
- 3) การสนับสนุนกิจกรรมและการจัดระบบองค์ความรู้
- 4) การประชาสัมพันธ์กิจกรรมของศูนย์ปราชญ์ฯ รวมทั้งการจัดทำสื่อและเผยแพร่
- 5) การจัดเวทีเรียนรู้แลกเปลี่ยนแลกเปลี่ยนเพื่อจุดประกายแนวคิด
- 6) การจัดการความรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น ช่วยสนับสนุนหรือต่อยอดกิจกรรมของศูนย์ปราชญ์ฯ และการค้นหาผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านเพิ่ม
- 7) การขยายผลโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เช่น ดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ทั้งมิติภูมิศาสตร์และทรัพยากร ปัญหา ความต้องการ

5.2 ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติการในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลดังนี้

5.2.1 ปรับมุมมองและวิธีคิด ทั้งต่อบทบาทหน้าที่และเป้าหมายของนักส่งเสริม ให้มีความสำคัญกับการรับฟังความคิดเห็นของเกษตรกร หรือบุคคลเป้าหมาย

5.2.2 ปรับมุมมองและวิธีคิดต่อเกษตรกร ด้วยการส่งเสริมความภาคภูมิใจของเกษตรกร (ศักดิ์ศรี) ปรับมุมมองจากการให้ความสำคัญกับด้านมูลค่ามาเป็นคุณค่า (สมดุล) รวมทั้งการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ให้ชุมชนหรือบุคคลสามารถพึ่งตนเองได้

5.2.3 ปรับกระบวนการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกัน จากระบบสั่งการมาเป็นร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้

5.2.4 สร้างภาคี/เครือข่าย ทั้งเครือข่ายชาวบ้านภาคประชาชนปราชญ์ชาวบ้านองค์กรภาคเอกชน รวมทั้งชุมชน โดยเชื่อมจากคนที่สมัครใจ

5.2.5 บูรณาการ/หน่วยงานเกี่ยวข้อง

5.2.6 ยึดชุมชนเป็นหลัก เพื่อเอื้อต่อการเชื่อมโยงภาคีในท้องถิ่นเช่น โรงเรียน องค์กรบริหารส่วนตำบล กรมพัฒนาที่ดิน

5.2.7 ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน ด้วยการถ่ายทอดความรู้ เป้าหมายเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้อย่างครบวงจร